

ELS MATEU I EL CONTENCIÓS DE LA SECCIÓ DE FORGES DE LA HISPANO-SUIZA A RIPOLL. UN AFER INDUSTRIAL, JURÍDIC I POLÍTIC DURANT LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA

JORDI CASANOVA I ROCA

Resum

La constitució i funcionament de la Secció de Forges de La Hispano-Suiza a Ripoll va ser un exemple de la capacitat d'innovació i d'acció emprenedora al servei de la generació d'una indústria de primer nivell.

L'increment de producció d'automòbils de La Hispano-Suiza, presidida per Damià Mateu i Bisa, va aconsellar la constitució d'una empresa pròpia capaç de desenvolupar les operacions de forja i d'estampació de ferros i acer en la quantitat i qualitat necessàries. Així doncs, el 22 de febrer de 1917 s'estableix un contracte entre La Hispano-Suiza i Damià Casanova i Costa que regula la constitució i funcionament de la nova fàbrica. De bon començament, el sistema tan complicat que s'havia estipulat per fixar el preu de venda de les peces de la Secció de Forges a la casa matriu va causar problemes entre ambdues parts, que van acabar en litigis comercials i judicials durant la dictadura de Primo de Rivera. En aquest context, i donades les connotacions dels personatges, era difícil que el litigi es mantingués en un pla estrictament judicial.

Ara he tingut accés a la documentació familiar sobre el litigi, que inclou escrits personals i oficials. Més enllà del cas particular que ens ocupa, crec que la història d'aquest litigi té un interès general en la mesura que posa de manifest l'estret lligam entre alguns industrials catalans i el

poder polític i judicial en la dictadura de Primo de Rivera, i el paper que aquests lligams van tenir en la creació d'algunes fortunes importants.

Paraules clau: Hispano-Suiza, Primo de Rivera, Mateu, Casanova.

Abstract

The setting and managing of the «Secció de Forges de La Hispano-Suiza» in Ripoll was an example of innovation and entrepreneurial activity in achieving a top level industry.

The success in car manufacturing by the Hispano Suiza chaired by Damià Mateu i Bisa prompted the company to establish their own factory to forge car parts with the system of stamping forge in the amount and of the quality required. Thus, on February 22, 1917 La Hispano-Suiza signed an agreement with Damià Casanova i Costa to constitute and establish the ruling of the new factory. From the very beginning, many problems arose due to the extremely complex system put forward to set the price the Hispano-Suiza should pay for the products manufactured by the Forging Section. These problems end up in commercial and judiciary litigation under the Primo de Rivera dictatorship. In this context, litigation was difficult to remain strictly judicial given the connotations of the characters.

Now I have been able to examine the lawsuit documents kept by the family, among which there are personal and official writings. Beyond this particular case, I think the history of this conflict is of general interest as unveils the close link between some catalan businessmen and the political and judicial powers under the Primo de Rivera dictatorship and the role of these ties in the origin of some major fortunes.

Key words: Hispano-Suiza, Primo de Rivera, Mateu, Casanova.

Poc abans de les eleccions del novembre de 1932, la revista *D.I.C.* (Defensa dels Interessos Catalans) publicava un comentari satíric sobre les candidatures que aconsellava no votar. Entre elles, la del «Real Partido Republicano Radical» encapçalada per «Alejandro Lerroux y Garcia, *Ex-emperador del Paralelo*». Formava part d'aquesta candidatura «Damian Mateulo y Hierro», una referència ben explícita a Damià Mateu i Bisa, al costat del qual la revista afegia «*Esgarriacrias. Usurero*».¹ En un exemplar d'aquest

Candidatures que el Dic aconsella NO votar

Candidatura de l'"Esquerra Republicana de Catalunya"

Francesc Macià Llussà, *Act.*
Macià Francesc Llussà, *Hicendat de Valmunya i "sus Judies"*.
Lluçia Macià Francesc, *Magd Honorari de la Rue Cadet*.
Francesc Llussà Macià, *Ex-católic i celador de l'"Apostolat"*.
Lluçia Francesc Macià, *Ex-soci carlí de Lleida*.
Macià Llussà Francesc, *Ex-monàrquic d'Alfons XIII*.
Alfons Soberano i Rei Puntal de la República.
Juan Puig i Ferrer, *Escrivà i fariscu*.
Pere Rabassaire i Rumpinya, *Agricultor*.
Joan Escamot Depor, *Mil·lar retirat*.
Ramon Prats de Molis, *Tractant en adobs arqueus*.
Francesc Torrela i Hortet, *Propietari*.
Cándid Optimisme i Unió, *Pelo-conyes*.
Ramon Franco Baanonde, *Acadador, Gentil-home*.
Antoni Rovira i Virgili, *Espallat duris i recenta partit*.
Ventureta Gassol Rovira, *Poeta i perrequer*.
Joan Humil i Enganyifa, *Guarda ricic*.
Lazare Bloch, *Economista i financier*.
Lluís Companys i Rabassa, *Financier i economista*.

Candidatura del "Real Partido Republicano Radical"

Alejandro Lerroux y García, *Ex-emperador del Paralelo, Diabólico*.
Emiliano Iglesias Ambrosio, *Heroe de la Semana Trágica, Ex-gobernador de Barcelona*.
Casimiro Giral Bullich, *Financiero y agente de colocaciones*.
Arturo Sedió, *Ritopero*.
Antonio Muntaner i Arbau, *Cantoador València*.
Juan Pich y Pont, *Intellectual*.
A. Mas Illera, *Propietario y Urbano*.
Cirodi Vinalba, *Harabado*.
José Llamas Alameca, *Mecanógrafo andaluz*.
Luis Matute, *Patatero*.
Juan-José Rocha Brocha, *Embajador*.
Juan March Sardinas, *Contrabandista*.
Mariano Aguilar, *Criado*.
El Marqués de la República, *Noble de última hora*.
Pascual Pascual i Pascual, *Propietario*.
Antonio Royo Villanova, *Aporio*.
Felipe Juan Rodrigo, *Expoñito*.
Damian Mateu i Hierro, *Esgorriacías, Usurero*.
Diego Martínez Barrios, *Gran Oriente Español*.

Candidatura del "B. O. C." (Bloc Obrer i Camperol)

Georges Arquerowitx, *Propietari*.
Joaquimff Arcacrew, *Revista*.
Petrowitx Bonetow, *Boliguer*.
Vitorowitx Colomerew, *Agricultor*.
Jepus Colerowitx, *Financier*.
J. Domenerowitx Abastutow, *Guardia ciut retirat*.
Petrowitx Lxentertow, *Aiguader medicinal*.
Cornelia Martineff, *Mexica en "onoris cause"*.
Fortianowitx Matabookista, *Banquer*.
Joaquimff Mairinowitx, *Coronel de l'Exercit sovietic*.
Daniefel Rehallow, *Membre de la G. P. U.*.
Jacobonowitx Miravittleff, *Publicista i sanjol*.
Maria Recasensouska, *Ballerina del "Liceu"*.
Eusebiowitx Rodriganowski, *Ex-alabarder*.
Jepus Salaterowitx, *"L'Anarquista de Terrassa"*.
Michaël Sanxetowski, *Municipal d'abans*.

Vadoretz Serrawitx, *Provitor sovietic*.
Jepotcoff Tarafotowski, *Ex-Jeputa*.
Thomas Tusorowitx, *Director de la "Banque Lazare Bloch"*.

Candidatura de "Concentració de No-Catalanes"

Facundo Pérez Rodríguez, *Ambricó*, de Vitigudino.
Restituto Rodríguez Pérez, *Albànil*, de Cabra.
Robustiano Jiménez Gutiérrez, *Empleado de Hacienda*, de Hornos del Rey.
Celedonio Gutiérrez Jiménez, *Oficial segundo*, de Ventas del Aiguacil.
Absalón Ortiz Bermúdez, *Guarda pascos*, de Cercedilla.
Gregorio Bermúdez Ortiz, *Propietario rural*, de Las Hurdas.
Rogelio Martínez Tenorio, *Tratante en ganado cabrio*, de Cifuentes.
Juan Tenorio Martínez, *Conquistador*, de Don Benito.
Gonzalo Mejías Sánchez, *Abastecedor*, de Mula.
Luis Sánchez Mejías, *Matador de toros*, de Lebrija.
Marcial Enchútez y Castro, *Empleado*, de Ojos Negros.
Armando Castro Enchútez, *Cazado con seis hijos*, de Consuegra.
Liborio Hermosilla Feilla, *Vividor*, de El Corral.
Noel de Palma Alvarez, *Economista*, de Calahorra.
Palmiro Alvarez Sotomayor, *Fabricante de chorizo*, de Doñosa.

Liberto Montón Quiroz, *Tratante en cueros*, de Barruelo.
Bernardo García Ferrándiz, *Ex-presidario*, de Santoña.
Amalario Barrios Martínez, *Niño gótico*, de Lerma.
Sancho Panza Barriga, *Ex-gobernador*, de Barataria.

Candidatura de la "Extrema Izquierda Federal"

(ANTIMILITARISTA)

Coronel Macià	Capitán Roque Ginnart.
Comandante Franco.	Capitán Diego Montes
Comandante Pérez Farrás.	Capitana Alegria de Franco y Rada.
Capitán Sediles.	Capitán (general) López Anchoa.
Capitán Giménez.	Capitán Gran.
Capitán Medrano.	Capitán Soliano.
Capitán Rexach.	Sargento Samblancat.
Capitán Manala.	Sargento Rada.
Capitán de Lladres.	Asistente Gassol.
Capitán Juan de Serrallonga.	

Com que tots aquests senyors tenen un ofici ben conegut dels nostres lectors, ometim, en benefici d'ells, consignar-los al costat de cada nom.

Candidatura de l'"Acció Catalana"

Mamuel Carrasco Formiguera.	Lluís Jover Nonell.
Jaume Bofill i Mates.	Lluís Guarro Cases.
Francesc Maspons i Anglès.	Oriol Anguera de Sojo.
Lluís Massot Balaguer.	Ramon Aladart Vinyals.
	J. Coll Alentorn.
	Lluís Cassassas.
	Mamuel Tuó Rodés.

N. DE LA R.—Ja porté a màquina aquest número, encara que els noms que figuren en l'anterior candidatura són, precisament tots, baixos de l'Acció Catalana.

Una equivocació tathom la pot tenir, nàxim tractant-se del partit del Sr. Nicolau d'Oleiver. Demanem perdó als lectors, i subssanem, en la pròxima edició del dia 26, el nostre lamentable "lapsus". D'altra banda ben invioluàri.

(1) Cal tenir en compte que aquests setmanari és essencialment satíric i dista. Així, només l'adjectiu resulta objectiu. El consagrar a labor de que va.

Damià Mateu i Bisa. (<<http://www.vehiculoclasico.es/es/marcas/mitos/hispano/mateu.htm>>)
[Consulta: 19/10/2013]

número de la revista que he trobat entre papers vells, el meu avi, Ramon Casanova i Danés, va escriure al costat d'«Usurero»: «Cal tenir en compte que aqueix setmanari és essencialment catòlic i dretà. Així doncs, l'adjectiu resulta objectiu. El coneixen. Saben de què va.»

Qui era Damià Mateu? Per què el meu avi havia escrit aquesta nota en la revista? Jo no en sabia exactament la història. És veritat que en la meua família els noms de La Hispano-Suiza i dels Mateu estaven associats a l'estafa i a la maldat, i no a una maldat qualsevol, sinó a una maldat calculada. I, per tant, eren noms que els néts coneixíem, però que estaven també envoltats de misteri, per la voluntat familiar de no mencionar aquell episodi que va destrossar les il·lusions i l'empenta de l'avi i fins i tot la salut del

seu pare. Un episodi que fa que, encara avui, les meves ties, discretament de cara enfora però amb complicitat intensa, no beguin vi del Castell de Perelada o no hagin assistit a cap dels concerts del festival que cada estiu es fan en aquest castell.

Damià Mateu i Bisa va néixer el 1863, i a la mort del seu germà gran es va fer càrrec de l'empresa familiar Hijo de Miguel Mateu, dedicada al comerç del ferro. Amb una trajectòria molt exitosa en el camp dels negocis, l'any 1904 va fundar La Hispano-Suiza, Fábrica de Automóviles Sociedad Anónima. Un element important en el desenvolupament de La Hispano-Suiza va ser la seva relació especial i privilegiada amb el rei Alfons XIII. L'empresa va ser proveïdora de la casa reial i el lligam es va fer més estret en esdevenir el rei accionista de la companyia l'any 1910, de la qual va arribar a tenir el 8% de les accions. Aquesta complicitat va incrementar-se en constituir-se l'any 1917 a Guadalajara una nova companyia, La Hispano, Fábrica de automóviles y material de guerra, del comitè directiu de la qual passaren a formar part alguns membres de l'exèrcit.²

Aquest era Damià Mateu, a qui un litigi, en principi purament judicial, va enfrontar amb Damià Casanova i el seu fill Ramon. Damià Casanova i Costa, juntament amb el seu pare, havien arrendat una antiga farga catalana per reconvertir-la en una indústria de forja, primer a Ripoll i després a Campdevàrol. Persona bàsicament autodidacta, havia començat treballant com a fargaire. Va participar activament en la vida local de Campdevàrol, poble del qual va ser elegit alcalde en diferents ocasions, i fou també elegit diputat de la Mancomunitat per Acció Catalana, càrrec del qual dimití en proclamar-se la dictadura de Primo de Rivera.³ Sembla clar que era difícil que amb aquests precedents i precisament durant la dictadura de Primo de Rivera un litigi comercial es mantingués en termes estrictament judicials.

Ara he tingut accés a la documentació familiar sobre aquest litigi, que inclou escrits de tipus personal, i per tant subjectius, com ara correspondència o bé un dietari on es detallen els esdeveniments ocorreguts i les impressions que produïren. Però també inclou els documents purament jurídics: denúncies, sentències, requeriments... Aquesta documentació és única i fonamental, perquè dels documents que es trobaven en els arxius judicials gairebé no se n'ha conservat cap. He complementat aquesta informació amb la que he pogut obtenir d'allò que ha estat publicat i també amb una entrevista a un especialista en la història de La Hispano-Suïza. Amb tot aquest material he intentat reproduir, fins allà on m'ha estat possible d'esbrinar, els fets que es van esdevenir. Evidentment, per la informació que en tinc i per la meva vinculació personal amb l'afer, no puc reclamar imparcialitat. Això sí, he intentat ser el màxim d'honest en la presentació dels fets, explicitant en cada cas en quins documents em recolzo per fer cada afirmació i separant ben clarament el que poden ser opinions o valoracions, quan hi apareixen, del que són fets documentats.

Més enllà del cas particular que ens ocupa, crec que la història d'aquest litigi té un interès general en la mesura que pot posar de manifest l'estret lligam que durant la dictadura de Primo de Rivera va haver-hi entre alguns industrials catalans i el poder polític i el judicial, i el paper que aquests lligams van tenir en la creació d'algunes fortunes importants. Cert que aquest no és un exemple únic, però el que el fa particularment rellevant és la documentació que se n'ha conservat i que fa possible en aquest cas, malgrat les mancances dels registres judicials, de reconstruir-lo pas a pas. La «rendició firmada» de Damià i Ramon Casanova just abans de l'adveniment de la República en va

propiciar el silenci aleshores, i les òbvies vinculacions polítiques tampoc no van permetre fer-ho més tard. Així, fins i tot en els treballs que s'han fet sobre La Farga Casanova, el final de la relació amb La Hispano-Suiza se segueix atribuint a «raons que resten obscures».⁴ Ara, passats ja quasi 70 anys, quan els protagonistes són morts, potser és moment de portar-ho a la llum com un mer treball d'història.

Antecedents

A començaments del segle xx es van produir a Catalunya algunes iniciatives industrials per a la fabricació d'automòbils. En concret, Emilio de la Cuadra i José María Castro es van succeir en la propietat d'una empresa que, sota la direcció tècnica de l'enginyer suís Mark Birkigt va començar a produir alguns models propis. L'any 1904 la companyia de J.M. Castro va fer fallida i Damià Mateu, que n'era un dels acreedors, se la va quedar i a partir d'ella va fundar La Hispano-Suiza, Fàbrica de Automóviles, S.A. Damià Mateu n'era el president, Francesc Seix el vicepresident, i Mark Birkigt el director tècnic. Damià Mateu, casat amb Mercedes Pla i Daniel —germana de qui seria el famós cardenal Enric Pla i Daniel, autor de la pastoral que conferia a la sublevació contra la República el caràcter de croada—, va saber rendibilitzar la seva xarxa de relacions socials en la promoció i publicitat dels seus automòbils. Això va ser particularment clar en el cas de la seva estreta vinculació amb Alfons XIII, de la qual ja hem parlat.

*Damià Casanova i Costa.
(Fotografia: Arxiu de la família
Casanova.)*

Les successives ampliacions del negoci de l'empresa van portar a l'adquisició d'uns terrenys a la Sagrera per a la construcció d'una nova fàbrica més gran i més moderna que permetés atendre la nova demanda generada. Anys més tard, als anys quaranta, ENASA adquiriria la fàbrica per a la construcció dels camions Pegaso. Aquest increment de la producció també va aconsellar la constitució d'una empresa pròpia capaç de desenvolupar les operacions de forja i d'estampació de ferros i acer en la quantitat i qualitat necessàries per a la nova producció d'automòbils. Donades les relacions comercials que La Hispa-

no-Suïza havia tingut amb Damià Casanova i Costa, van arribar a l'acord per a l'establiment d'una nova fàbrica metal·lúrgica a Ripoll que dugués a terme aquestes operacions.

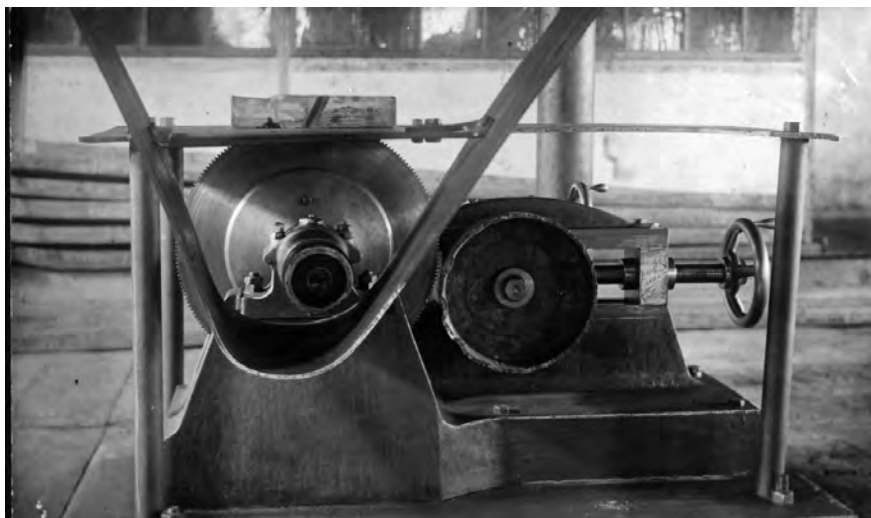
Constitució de la Secció de Forges de La Hispano-Suïza a Ripoll

Així doncs, el 22 de febrer de 1917 s'estableix el contracte entre La Hispano-Suïza, Fàbrica de Automòviles S.A. i Damià Casanova i Costa, que regula la constitució i funcionament d'un nou taller o fàbrica amb la denominació de La Hispano-Suïza, Fàbrica de Automòviles, Sección de Forjas, Ripoll.⁵ Aquest és un contracte complex que es va acollir a la categoria de «Contrato de gerencia i factoría mercantil». Per un costat, la nova fàbrica apareix com a fàbrica-sucursal de La Hispano-Suïza, a qui vendrà la seva producció. I d'altra banda, se cedeix tota la direcció de la fàbrica a Damià Casanova, que rebrà una remuneració en funció dels beneficis que obtingui la fàbrica, els quals dependran, per un costat, dels preus als quals vengui la fàbrica i que s'hauran de fixar d'acord amb el comprador, la casa matriu; per altre costat, dependran de la comptabilitat de la fàbrica, que portarà un empleat designat per la casa matriu.

Construcció i instal·lació de la fàbrica de la Secció de Forges

L'objectiu era instal·lar la nova fàbrica prop de la indústria de forja dels Casanova a Campdevànol. Amb aquest fi es va comprar a Sorribes, a l'entrada de Ripoll, una antiga fàbrica tèxtil amb la casa, els terrenys annexos i la força hidràulica desenvolupada pel salt d'aigua concedit a la mateixa fàbrica. Un cop comprada calia avançar en diferents direccions. D'una banda s'havia d'adequar la fàbrica de filatures per fer-ne una de metal·lúrgica. Per altre costat, i més decisiu encara, calia equipar-la amb la maquinària necessària, que fins aleshores no existia a Espanya. Per aquest motiu, l'any 1916, el fill de Damià Casanova, Ramon, va realitzar un viatge a Anglaterra per comprar la maquinària escollida i per estudiar *in situ* els procediments de la forja estampada. Aquest procés es va completar amb el muntatge i adaptació del material adquirit, i també amb la construcció de noves màquines dissenyades pel mateix Ramon Casanova.⁶ Cal assenyalar que aquesta actuació va tenir lloc en plena Primera Guerra Mundial, cosa que va representar una dificultat afegida. Tot aquest procés va ser documentat amb detall i precisió tècnica per Ramon Casanova a través d'un extens fons fotogràfic que recentment s'ha incorporat

Màquina de regularitzar corona. (Fotografia: Arxiu de la família Casanova.)

Dema de 60 tones. (Fotografia: Arxiu de la família Casanova.)

Edifici de Sorribes, on va desenvolupar la seva activitat la Secció de Forges de la Hispano-Suïza a Ripoll. (Fotografia: Arxiu de la família Casanova.)

a l'Arxiu Nacional de Catalunya.⁷ Finalment, calia una formació específica dels treballadors que havien d'encarregar-se de la producció de les peces i del funcionament de les màquines que, com hem comentat, eren desconegudes a Espanya. Per aquesta raó van desplaçar-se fins a Ripoll uns operaris anglesos.

Encapçalament del paper de cartes de la Secció de Forges. (Fotografia: Arxiu de la família Casanova.)

*Mostra de peces produïdes per la Secció de Forges per a La Hispano-Suiza.
(Fotografia: Arxiu de la família Casanova.)*

Desavinences en la relació entre la Secció de Forges i La Hispano-Suiza

Ja de bon començament, el sistema tan complicat que s'havia estipulat per fixar el preu de venda de les peces de la Secció de Forges a la casa matriu va causar problemes entre ambdues parts, fins al punt que Damià Casanova es va negar a autoritzar amb la seva signatura els balanços de la societat.⁸ Finalment, l'any 1926 La Hispano-Suiza comunica que en el període dels ja quasi deu anys de funcionament, la Secció de Forges no només no haurà produït cap benefici, sinó que tampoc no s'haurà pogut amortitzar la maquinària ni pagar els interessos del capital invertit. Malgrat reconèixer que aquesta circumstància no és atribuïble a la «falta de actividad, inteligencia o celo» de Damià Casanova, li comuniquen que La Hispano-Suiza no pot proporcionar-li una indemnització o compensació i, per contra, li proposa un nou contracte que anul·laria l'anterior. Damià Casanova argumenta que per poder respondre a l'oferta de La Hispano-Suiza caldria un estudi legal, que hauria de ser fet per un advocat. La base de la reclamació és que no seria just que haguessin treballat ell i el seu fill de franc per a La Hispano-Suiza durant deu anys.

Desfalc de Vicenç Fort, comptable de La Hispano-Suïza a la Secció de Forges

En aquest context, un nou esdeveniment va agreujar la situació. Un dia de març del 1928, com feia cada setmana, Vicenç Fort, el comptable que La Hispano-Suïza havia posat a la Secció de Forges, va portar a Ramon Casanova, que exercia de gerent de la fàbrica per delegació del seu pare, els fulls del setmanal perquè els signés. Aquell dia, però, en Ramon Casanova no era a l'oficina, sinó al camp d'esports que hi havia al costat de la fàbrica, camp que havien fet construir i on es van celebrar molts dels primers partits de futbol entre equips de la comarca. A ple sol, Ramon Casanova va veure que en els fulls hi havia anotacions que semblaven escrites amb diferents plomes de tinta. En aquells temps sense fotocòpies, per fer les còpies es posaven els originals escrits en tinta sota un paper molt fi i transparent, una mica humitejat on, mitjançant una premsa, quedava marcat l'escrit. En veure aquelles anotacions, Ramon Casanova va tenir la sensació que hi havia alguna cosa no prou correcta. En demanar-li a Vicenç Fort què eren aquelles anotacions, aquest li va respondre que havia agafat una ploma per una altra. Ramon Casanova es va quedar el full i va demanar de veure el llibre de comptes. Comparats amb les matrius dels talonaris que Ramon Casanova tenia al seu despatx va veure que hi havia diferències importants. Immediatament, Damià Casanova va anar a Barcelona per comunicar la descoberta del frau als responsables de La Hispano-Suïza. La revisió dels documents va posar de manifest que amb aquesta comptabilitat fraudulenta s'havia desviat una quantitat superior a les 300.000 pessetes.⁹ On havien anat a parar aquests diners? Se'ls havia embutxacat tots Vicenç Fort?

*Ramon Casanova i Danés.
(Fotografia: Arxiu de la família Casanova.)*

Petjapapers de la Secció de Forges de la Hispano-Suïza a Ripoll.

Segons expliquen els documents familiars, els responsables de La Hispano-Suiza van suggerir a Damià Casanova que el que calia fer era pagar a Vicenç Fort un bitllet fins a la frontera i, un cop a França, denunciar-lo. Era una proposta molt sospitosa. Damià Casanova s'hi va negar i el 7 d'abril va presentar una denúncia al cap de la Guàrdia Civil de Ripoll. Aquell mateix dia Vicenç Fort desapareixia amb un dels seus cotxes. El 24 del mateix mes La Hispano-Suiza presentava una querella davant del jutjat d'instrucció de Puigcerdà.¹⁰

Requeriments, dictàmens i denúncies

El desfalc del comptable que La Hispano-Suiza havia destinat a la Secció de Forges va acabar d'enrair les relacions entre Damià Casanova i La Hispano-Suiza. Damià Casanova, però, es manté en la posició d'obtenir abans un dictamen legal que aclareixi les relacions contractuals entre ells, dictamen encarregat al prestigiós advocat barceloní Oriol Anguera de Sojo. El mes de setembre Anguera de Sojo entrega el seu dictamen als Casanova, un dictamen molt exhaustiu de quasi un centenar de pàgines.¹¹ La seva anàlisi el porta a concloure que les condicions establertes en el contracte són clarament perjudicials per a Damià Casanova i no s'ajusten a la legalitat fins al punt «de hacer dudar de la validez misma del contrato».¹² L'advocat Anguera de Sojo acaba la carta que acompanya el dictamen tot dient: «Cregui que en defender l'interés de Vs. hi he posada la màxima atenció i el major interés, com en cosa pròpia, i no pot pas pensar lo difícil que em resultava no estampar-hi les calificacions que creia en consciència adecuades al proceder de l'altre part.» El 18 d'octubre Damià Casanova escriu a La Hispano-Suiza fent-los arribar el dictamen d'Anguera de Sojo. La resposta de La Hispano-Suiza és un requeriment notarial en què comunica que dona per acabat el contracte i que a partir del primer de desembre del mateix any prendrà al seu càrrec la Secció de Forges de Ripoll i n'exercirà la direcció, administració i gerència.¹³ És una declaració de guerra. Damià Casanova respon amb un altre requeriment protestant per l'actuació de La Hispano-Suiza i formulant les seves reclamacions. Tot plegat va donar lloc a uns quants procediments judicials simultanis i paral·lels, alhora que continuaven els tràmits judicials per l'estafa del comptable Vicenç Fort els quals, malgrat ser en teoria una qüestió independent, afectaven sovint les mateixes parts i es produïen d'una manera simultània.

Judici, detenció i fuga del comptable Vicenç Fort

La querella presentada pel desfalc de Vicenç Fort va posar en marxa el seu processament en rebel·lia, ja que, com hem mencionat, havia fugit el mateix 7 d'abril.¹⁴ Sempre hi va haver la sospita que algú protegia Vicenç Fort, i es comentava que se l'havia vist per Barcelona. Fins i tot un amic dels Casanova l'hi va veure, contemplant tranquil·lament el pas de la rua de Carnaval, i hi havia informacions que asseguraven que mantenia la seva relació amb La Hispano-Suiza.¹⁵ La seva presència a Barcelona va ser denunciada a la policia, però sense cap resultat. Tot i així, una coincidència va portar a la detenció de Vicenç Fort, que efectivament es trobava a Espanya. El 21 de juliol del 1929, Joan Serra, familiar i col·laborador de Ramon Casanova a l'empresa, agafà el tren a Barcelona. En passar per Arenys va veure que hi pujava precisament Vicenç Fort. Joan Serra va requerir la parella de la Guàrdia Civil de servei en el tren avisant-los que aquella persona era buscada per la justícia. En demanar-li que s'identifiqués es va veure que viatjava amb el nom suposat de Francisco Font, professor de trombó, i va mostrar un carnet d'una Asociación de Música amb la seva fotografia. De totes maneres, la insistència del denunciante va provocar que fos portat a la caserna de la Guàrdia Civil, on va ser finalment identificat. El 2 d'agost era traslladat a la presó del jutjat de Puigcerdà.

De totes maneres, vistos els precedents, la seva detenció va ser considerada amb molt d'escepticisme («A veure quan durarà!»). Doncs bé, la nit del 8 al 9 de desembre del 1929 Vicenç Fort es fugava de la presó de Puigcerdà. Reprodueixo literalment la notícia tal com la va publicar el diari *Las Noticias*:

Al anochecer de ayer fugaronse los presos que había en la cárcel preventiva de este partido, en esta villa, llamados Vicente Fort Baquero, procesado por una importante estafa a la Sociedad Hispano-Suiza, y Juan Furiol Torruella, procesado por pequeños robos.

Hispano-Suïza, y Juan Furiol Torruella, procesado por pequeños robos. La fuga la realizaron abriendo un boquete en la pared medianera con la antigua iglesia de Santo Domingo, convertida hoy en depósito de materiales, de las brigadas del Ayuntamiento, y pasando de allí al depósito de bomberos, donde con un pico abrieron la puertecilla que da al paseo del 10 Abril por donde salieron al exterior. Inmediatamente de darse cuenta el jefe de la cárcel de la desaparición de los presos, fué comunicada la noticia a la Inspección de Vigilancia y a la guardia civil, siendo infructuosas las pesquisas realizadas para la captura de los fugados, los cuales es de suponer que, dada la proximidad de la frontera francesa, unos mil metros, debieron internarse en la vecina nación. La cárcel está enclavada en un ala del antiguo convento de Santo Domingo, encima del pabellón del jefe y de las oficinas del juzgado de primera instancia.¹⁶

Clarament, algú estava interessat en la seva fuga, i la va organitzar des de fora de la presó.

Litigi per la possessió de la fàbrica de la Secció de Forges

Enmig d'entrebancs i recursos, les resolucions del jutjat de Puigcerdà van anar donant la raó als Casanova, tant en un judici per desnonament com en un interdicte plantejat per La Hispano-Suïza per recobrar la propietat de la fàbrica per la via civil. En aquest cas el jutjat dictava una interlocutòria que declarava la nul·litat de tot allò en què s'havia actuat en el judici d'interdicte. Tanmateix, La Hispano-Suïza no va acceptar aquesta decisió, i el 3 de gener de 1930 les interlocutòries de l'interdicte van ser remeses a l'Audiència de Barcelona amb la corresponent apel·lació. El 30 de maig es va celebrar la vista pública de l'apel·lació i l'Audiència de Barcelona dicta una interlocutòria que revoca la decisió del Jutjat de Puigcerdà.¹⁷ Què havia passat? No es conserva la interlocutòria dictada a l'Audiència de Barcelona, i per tant no en podem saber la base jurídica. L'advocat de Damià Casanova, Oriol Anguera de Sojo, parla d'una sessió molt forta i fa servir l'adjectiu «vil».¹⁸ Però per fer-se una idea del context en què se celebrava la vista n'hi ha prou de recordar que, dos dies abans, Damià i Miquel Mateu havien ofert al rei Alfons XIII un banquet a la seva propietat del Castell de Peralada, al qual havien assistit nombroses autoritats polítiques, militars i judicials.¹⁹ El judici torna al jutjat de Puigcerdà, que aquesta vegada emet sentència i ordena que es retornin a La Hispano-Suïza els béns constitutius de la Secció de Forges i condemna Damià Casanova al pagament de les costes judicials, dels danys i

Alfons XIII, rei d'Espanya, arriba al castell de Peralada, acompanyat pel seu fill, l'infant Jaume. El rep Miquel Mateu, propietari del castell. Aquesta fotografia es va publicar a La Vanguardia (30 de maig de 1930). (Fotografia: Gaspar Sagarra y Torrents. Arxiu Nacional de Catalunya. Fons Josep M. Sagarra i Plana. 968)

perjudicis causats i a la devolució dels fruits percebuts. Mentrestant, continuen els contactes entre representants del poder civil, el judicial i els propietaris de La Hispano-Suiza. *La Veu de Catalunya*²⁰ informa de la visita dels magistrats de l'Audiència Srs. Chubill i Sánchez Cañete i de Damià Mateu al governador civil de Barcelona, Sr. Márquez Caballero, ell mateix magistrat en excedència des del seu nomenament el 17 de desembre del 1930. Damià Casanova apel·la la sentència, però així i tot no pot evitar que mentre l'apel·lació no es falla s'executi la sentència en la part que ordena reposar immediatament La Hispano-Suiza en la possessió d'aquells béns. Així doncs, el 25 de febrer del 1931 els representants de La Hispano-Suiza, acompanyats d'un funcionari del jutjat i de l'agutzil de Puigcerdà es presenten a la fàbrica de Ripoll per prendre'n possessió, requerint a Ramon Casanova el reconeixement de La Hispano-Suiza com a legítima propietària dels locals.

Acte final: rendició dels Casanova un mes abans de la República

La sentència per l'interdicte i la seva execució va provocar un fort abatiment en Damià Casanova. Home de profundes conviccions religioses i d'un sentit molt acurat del que era el bé i de que era just, va quedar profundament afectat per aquesta sentència que creia que només havia estat possible per les pressions exercides des del poder. No es va veure amb forces per seguir endavant i va decidir claudicar, en contra de l'opinió de l'advocat Anguera, que considerava la seva posició tan fonamentada en dret que acabaria imposant-se. El seu fill, Ramon Casanova, també volia seguir endavant, però va acceptar la renúncia per a la tranquil·litat del seu pare. Així doncs, Anguera va rebre l'encàrrec de Damià Casanova d'entrar en negociació amb La Hispano-Suiza, el resultat de la qual es va formalitzar en un «convenio de transacción» firmat per Miquel Mateu i Pla com a vocal del consell d'administració i de la direcció de La Hispano-Suiza i per Damià Casanova i Costa i Ramon Casanova i Danés per l'altra part.²¹ Per un costat els Casanova acceptaven el dret de La Hispano-Suiza de recuperar la direcció i gerència de la Secció de Forges de Ripoll i, per tant, Damià Casanova es comprometia a retirar l'apel·lació contra la sentència del jutjat de Puigcerdà que així ho reconeixia. Ambdues parts es declaraven pagades i satisfetes de totes aquelles quantitats que poguessin tenir dret a reclamar o exigir i renunciaven a qualsevol altre tipus de demanda o tràmit judicial. De totes maneres, totes dues parts es reservaven tots els drets i accions contra Vicenç Fort pel que fa a la querella per estafa. L'acord se signava a Barcelona el 10 de març del 1931. Poc més d'un mes després es proclamava la República i queien la dictadura de Primo de Rivera i la Monarquia, marc que havia estat decisiu en l'evolució de tot el procés judicial. Anguera de Sojo, l'advocat dels Casanova en el plet, era nomenat president de l'Audiència de Barcelona.

El final del judici per estafa contra Vicenç Fort

Seguia pendent el judici per estafa contra Vicenç Fort, el comptable de La Hispano-Suiza. La crema dels arxius del jutjat de Puigcerdà no em permet saber com es va acabar, però en una carta que el 28 de març del 1931 l'advocat Anguera de Sojo remet als Casanova escriu que els advocats de La Hispano-Suiza «es veu que no tenen cap gana de perseguir a Fort». Aquesta actuació no fa més que recolzar les sospites que el frau de Vicenç Fort era fet en connivència amb els directius de La Hispano-Suiza. S'atribueix a un

dels advocats de La Hispano-Suiza el comentari confidencial que a través de la doble comptabilitat d'en Fort La Hispano-Suiza traspassava a la Secció de Forges de Ripoll les pèrdues que tenia a Barcelona i així s'estalviava de pagar als Casanova tot argumentant la manca de beneficis.

Conclusions

La constitució i funcionament de la Secció de Forges de La Hispano-Suiza va ser un exemple de la capacitat d'innovació i d'acció emprenedora al servei de la generació d'una indústria de primer nivell. Alhora il·lustra com es va poder bastir alguna gran fortuna durant l'època de la Dictadura al final del regnat d'Alfons XIII mitjançant una estratègia que va combinar interpretacions abusives dels contractes, «no solo abiertamente contraria a la moral si[no] que también a las leyes vigentes»,²² frau econòmic i estrets contactes amb els estaments polítics i judicials en absència d'un règim democràtic. Cal assenyalar que José Gallart, director general de La Hispano-Suiza va publicar l'any 1971 les seves memòries, on no entra en gaires detalls de la seva activitat empresarial i en particular no menciona en absolut el plet per la Secció de Forges de Ripoll. Això sí, considera que «los años de la Dictadura, desde el 13 de septiembre de 1923 hasta el 28 de enero de 1930 [...] tuvieron para España la esperanza de la luz de un amanecer, aun cuando luego se viera sumida esta esperanza en las tinieblas de la tormenta de la República» i que «la vida de trabajo se había encauzado por canales de orden que sujetaban aquellas corrientes desbordadas con las que tuve que enfrentarme en mis primeros años de labor profesional; en este terreno, pues, la cosecha futura era prometedora».²³ Per cert, en aquestes memòries hi ha una curiosa referència a Anguera de Sojo, advocat dels Casanova en el plet. Cito textualment també: «[...] Anguera de Sojo —sea dicho entre paréntesis, hijo de una santa.»²⁴

Epíleg

Després de l'acord del 10 de març del 1931 Damià i Ramon Casanova van tornar a dedicar la seva activitat professional en exclusiva a La Farga Casanova de Campdevàrol. Damià Casanova, a qui el final del plet va deixar en un estat de gran abatiment físic i moral, moria dos anys després a Campdevàrol. En començar la Guerra Civil, la Generalitat va encarregar

Miquel Mateu i Pla

a Ramon Casanova una gestió a la Gran Bretanya pel que feia als subministraments per a la indústria a Catalunya, però el Govern britànic ni tan sols el va deixar entrar al país, argüint la política de no intervenció.²⁵ Es va desplaçar a França per continuar la mateixa gestió, país on hi tenia família i on es quedaria durant la Guerra Civil i després de la victòria de Franco. Allí va treballar a la indústria aeronàutica, a Tolosa, fins a l'ocupació alemanya, quan va decidir tornar a Catalunya i s'instal·là a Barcelona.

Oriol Anguera de Sojo, després de ser president de l'Audiència de Barcelona els primers mesos de la República, va ser governador civil de Barcelona entre l'agost i el desembre del 1931. Més tard va col·laborar en la fundació d'Acció Popular, formació que es va vincular a la CEDA. De l'octubre del 1934 a l'abril del 1935 va ser ministre de treball en el govern de Lerroux. Abans de començar la Guerra Civil va abandonar la política i va continuar treballant com a advocat.

Damià i Miquel Mateu van seguir la seva activitat empresarial a La Hispano-Suiza. En morir Damià Mateu el desembre del 1935 el seu fill Miquel Mateu i Pla es va fer càrrec de la direcció de l'empresa. Miquel Mateu va participar en la conspiració militar de l'Alzamiento Nacional. L'inici de la Guerra Civil el va agafar a Barcelona i, un cop fracassada la sublevació a Catalunya, va poder passar a França gràcies a les gestions del Govern francès i del president Companys, en el seu esforç per salvar la vida de persones en perill.²⁶ Un cop a l'estranger va realitzar nombroses gestions industrials en favor del bàndol franquista. L'any 1939 va tornar a Barcelona amb les tropes franquistes i va ser nomenat el primer alcalde del nou règim. Més endavant va ocupar diferents càrrecs en el Règim i va tenir una estreta relació amb el general Franco, a qui, per cert, també van hostatjar al famós Castell de Peralada, on actualment cada estiu la filla de Miquel Mateu hi organitza el Festival de Peralada.

Notes

- 1 *D.I.C.*, any II, núm. 73 (12 de novembre del 1932).
- 2 Per a informació sobre La Hispano-Suiza pot consultar-se <<http://www.vehiculoclasico.es>> i Francesc CABANA (2001), *Fàbriques i empresaris*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana.
- 3 Roser CAPDEVILA i CABALLERO (2010), *Damià Casanova: aspectes biogràfics d'un emprenedor compromès*, Ajuntament de Campdevàrol, Monogràfics de Campdevàrol: Història, 1.
- 4 Alfons JIMÉNEZ (2005), «La Farga Casanova», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLVI.
- 5 Contracte per a la constitució de la Secció de Forges de La Hispano-Suiza.
- 6 Informe de la defensa de Damià Casanova. Arxiu de la família Casanova.
- 7 Fons documentals de La Farga Casanova a l'Arxiu Nacional de Catalunya a Sant Cugat.
- 8 Dictamen del Sr. Oriol Anguera de Sojo. Arxiu de la família Casanova.
- 9 Conveni signat per Miquel Mateu, i Damià i Ramon Casanova. Arxiu de la família Casanova.
- 10 La relació dels fets del desfalc i de la detenció de Vicenç Fort s'expliquen en el dietari dels esdeveniments i en un escrit biogràfic de Cristina Serra, la dona de Ramon Casanova.
- 11 Dictamen del Sr. Oriol Anguera de Sojo.
- 12 Diu, per exemple: Las consideraciones ... proclamadas como conclusión ineludible ... no significan por sí mismas que en el otorgamiento del contrato de 22 de febrero de 1917 se haya obrado por parte de "la Hispano Suiza" con ánimo deliberado de circunvenir a don Damián Casanova. Más endavant afegeix: Nada más lejos del ánimo de quien suscribe que sentar apriorísticamente tal afirmación que ni siquiera ha de presumir como posible. I acaba: No cabe en manera alguna presumir el ánimo contractual de que el aludido contrato tuviese para don Damián Casanova índole, aún más que aleatoria, problemática y negativa, quedando todas sus ventajas para "La Hispano Suiza" sin la carga correlativa y necesaria de remunerar los servicios del factor que obra solo, sin las ventajas de tal condición pero sí con todos los riesgos como socio industrial.
- 13 Document del notari Antonio Par y Tusquets. Arxiu de la família Casanova.
- 14 La informació judicial a la qual es fa referència és l'obtinguda a partir dels documents oficials que es conserven a l'Arxiu de la família Casanova.
- 15 Informe de la defensa de Damià Casanova.
- 16 *Las Noticias*, Barcelona (10 de desembre de 1929).
- 17 Llibre Registre de la Sala 1ª Civil 1930 de l'Audiència de Barcelona. Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya.
- 18 Dietari dels esdeveniments a l'Arxiu de la família Casanova.
- 19 Vegeu, per exemple, *La Vanguardia* (30 de maig de 1930).
- 20 *La Veu de Catalunya* (24 de gener de 1931).
- 21 Conveni signat per Miquel Mateu, i Damià i Ramon Casanova.
- 22 Dictamen del Sr. Oriol Anguera de Sojo.
- 23 José GALLART FOLCH (1971), *Mis Memorias*, Barcelona: l'autor.
- 24 *Loc. cit.*
- 25 Correspondència a l'Arxiu de la família Casanova.
- 26 José GALLART FOLCH, *op. cit.*

